

BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológiai Tanszék – Pannon Egyetem Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

banikobaniko@gmail.com – csernicisko.istvan@gmail.com

Beregszászi Anikó – Csernicskó István: A pénz beszél: a mai Kárpátalja területén osztozó birodalmak nyelvpolitikája a bankjegyeken megjelenő nyelvek tükrében
Alkalmazott Nyelvtudomány, XVI. évfolyam, 2016/1. szám
doi:<http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2016.1.001>

A pénz beszél: a mai Kárpátalja területén osztozó birodalmak nyelvpolitikája a bankjegyeken megjelenő nyelvek tükrében

During the twentieth century the region of Transcarpathia belonged to several different states: to the Austro-Hungarian Monarchy, to Czechoslovakia, to the Hungarian Kingdom, to the Soviet Union and finally to the Ukraine. In this article we outline the main features of the language policies of the different states. This paper analyses the way in which the text displayed on monolingual, bilingual and multilingual banknotes construes and reproduces linguistic hierarchies, reflecting the relative status of the languages within the issuing country. The paper briefly discusses the selection of languages which appear on banknotes, which is nearly always in accordance with the dominant language ideologies. It then goes on to show how the choice of language and the relative positioning and size of texts in those languages construes the languages involved as of equal or unequal status. We also examine how political elites use banknotes as official pronouncements of what language is dominant.

1. Bevezetés

A fogalom tágabb értelmezése szerint a nyelvi tájképre irányuló kutatások – a közterületi feliratok, kiírások, táblák, reklámok, graffitik elemzése mellett – magukban foglalják az olyan kiegészítő elemek vizsgálatát is, mint például a fotók, dokumentumok, névjegyek, valamint az öltözködésben, táplálkozásban, zenében, építészetben megjelenő azon szimbólumokét, amelyek az adott nyilvános térben élő emberek révén formálják a nyelvi tájképet és a róla alkotott képet (Backhaus, 2006; Laihonon, 2012: 27–8; Shohamy, 2015: 154).

A nyelvi tájkép a nyelvpolitika egyik komponense (Shohamy, 2006: 112; Spolsky, 2004: 5). Olyan összetevő, amely szimbolikus jelentések kifejezésére képes. Az, hogy milyen nyelvek és hogyan jelenhetnek, illetve jelennek meg a tágan értelmezett nyelvi tájképben, jelzi az adott állam nyelvpolitikai törekvéseit, valamint információkat szolgáltat a társadalom számára a hatalom nyelvi attitűdjeiről, ideológiáiról. A nyelvi tájkép bizonyos szegmenseinek elemzése így módot ad arra, hogy feltárjuk, milyen arculatot kíván közvetíteni saját nyelvpolitikájáról a hatalmat birtokló elit; a nyelvi tájkép egyes elemei révén tetten érhetők azok a nyelvideológiák, melyeket a nyelvpolitikát formáló politikum magáról kifelé mutatni szándékozik (Kroskrity, 2000).

Tanulmányunkban – Sebba (2013) alapján – a papírpénzeket is a nyelvi tájkép elemeinek tekintjük. S bár a 21. században egyre csökken a készpénzforgalom mértéke és jelentősége, a papírpénzekeken megjelenő jelképeknek minden állam szimbolikus jelentőséget tulajdonít. A fizetőeszközökön szerepeltetett történelmi személyiségek arcképei, az adott nemzet kultúrájára, történelmi múltjára utaló ábrázolások mellett a bankjegyeken feltűnő (vagy onnan hiányzó) nyelvek szintén részei a szimbolikus politizálásnak (Raento et al., 2004: 930; Sebba, 2013).

A bankjegyek a nyelvi tájkép szimbolikus elemei: a szigorúan állami monopólium alá vont pénzkibocsátás szabályozza nemcsak a közforgalomba kerülő bankjegyek formáját, színét, díszítéseit, névértékét, árfolyamát, biztonsági jegyeit, hanem azt is, milyen szimbólumok és mely nyelvek jelenhetnek meg a fizetőeszközökön. A papírpénzek feliratainak nyelve(i) a kormányzati szintű domináns nyelvpolitika és nyelvi ideológiák terméke (Sebba, 2013: 104). Így tehát a bankjegyekre kerülő (vagy onnan hiányzó) nyelvek elemzése lehetőséget teremt arra, hogy megvizsgáljuk, milyen képet kíván közvetíteni magáról és saját nyelvpolitikájáról a központi hatalom saját állampolgárai és a nemzetközi közvélemény felé (Veselkova & Horvath, 2011: 237).¹

2. Kárpátalja mint kutatási terep

A központi hatalom saját nyelvpolitikájáról, nyelvi ideológiáiról közvetített képének bemutatására alkalmas terepnek mutatkozik Kárpátalja.

A mai Kárpátalja területén számos etnikum képviselői és nyelv beszélői élnek tradicionálisan egymás mellett (Kocsis & Tátrai szerk., 2013). A terület huszadik századi története bővelkedik államfordulatokban (Fedinec & Vehes szerk. 2010; Csernicskó & Ferenc 2014; 1. táblázat). A nemzetközi szakirodalomban is általánosan ismert az anekdota a kárpátaljai bácsiról, aki úgy „fordult meg” több országban, hogy ki sem mozdult szülőfalujából (l. pl. Butt, 2002: 155).

1. táblázat. A mai Kárpátalja területének állami hovatartozása a XX. században²

Állami hovatartozás	Időszak	A régió (részeinek) megnevezése	A régió hovatartozását befolyásoló nemzetközi szerződések
Magyar Királyság az Osztrák–Magyar Monarchián belül	1867–1918	Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegye	1867. évi szerződés (kiegyezés) az Osztrák–Magyar Monarchia létrejöttéről.
Csehszlovák Köztársaság	1919–1938/1939	Podkarpatszka Rusz, Ruszinszko	Saint-Germaini szerződés (1919. IX. 10.), Trianoni békeszerződés (1920. VI. 4.).
Magyar Királyság	1939–1944	Kárpátaljai Kormányzóság	Első bécsi döntés (1938. XI. 2.). Katonai akció (1939. III. 14–18.), második bécsi döntés (1940. VIII. 30.).
Szovjetunió	1946–1991	Kárpátontúli terület	Szovjet–csehszlovák egyezmény (1945. VI. 29.).
Ukrajna	1991-től	Kárpátontúli terület	A Szovjetunió megszűnéséről és a Független Államok Közössége megalakulásáról szóló egyezmény (1991. XII. 7.), valamint az Ukrajna függetlenségéről szóló nyilatkozat (1991. VIII. 24.).

Az államfordulatok után nem csupán az államhatárok változtak meg, de más lett a főváros, módosult a hivatalos nyelv is (Csernicskó, 2013). A szülőföldjén maradt, de más állam fennhatósága alá került helyi lakosság számára az államfordulatok – rövid átmeneti időszakok után – mindig együtt jártak a forgalomban lévő fizetőeszközök cseréjével is. Az említett anekdotában szereplő kárpátaljai férfi élete különböző korszakaiban tehát fizethetett az Osztrák–Magyar Monarchia koronájával, a Csehszlovák Köztársaság koronájával, a Magyar Királyság pengőjével, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége rubeljével, majd Ukrajna hrivnyájával. Vizsgáljuk meg, mit árulnak el ezek a bankjegyek az említett államok szimbolikus nyelvpolitikájáról, nyelvi ideológiáiról.

3. A duális monarchia bankjegyei

Az Osztrák–Magyar Monarchia az Osztrák Birodalom és a Magyar Királyság között 1867-ben kötött egyezmények (a kiegyezés) alapján jött létre a Habsburg uralkodóház vezetésével. A *k. und k.* (kaiserlich und königlich) vagy magyarul *cs. és kir.* (császári és királyi) Oesterreichisch-Ungarische Bank, illetve Osztrák–Magyar Bank 1900-tól bocsátott ki bankjegyeket, melyek a bécsi pénzjegynyomdában készültek. Az osztrák–magyar korona különböző névértékű címleteiből több változat is készült, ám mindegyik széria jellemzője volt a többnyelvűség (Horony et al., 2012: 16).

A duális államberendezkedésnek megfelelően a bankjegyek egyik oldalán a német, a másikon a magyar nyelv dominált. Az előoldalon a kizárólag németül olvasható fontosabb tudnivalókon (például a kibocsátó pénzintézet nevén, a pénzhamisítás tilalmára figyelmeztető feliraton) kívül a névértéket a német mellett az Osztrák Birodalom többi nemzetének nyelvén is feltüntették. A hátoldal ezzel szemben csupán egynyelvű volt: magyar. A bankón tehát összesen tíz nyelven volt olvasható a névérték: németül, valamint cseh, horvát, lengyel, olasz, román, szerb, szlovén és ukrán (ruszin) nyelven (1. ábra), illetve a túloldalon magyarul (2. ábra).

1. ábra. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1902–1912 között forgalomban lévő 100 koronás bankjegye, előoldal (rajta a névérték németül és további 8 nyelven)

Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/96/AHK_100_1902_obverse.jpg

2. ábra. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1902–1912 között forgalomban lévő 100 koronás bankjegye, egynyelvű hátoldal

Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2a/AHK_100_1902_reverse.jpg

A többnyelvű osztrák–magyar pénz példája annak, hogy – Brubaker (2006, 2011) fogalmai szerint – a Monarchia nem volt nemzetiesítő állam. Soknemzetiségű duális birodalomként a két legnagyobb államszervező nemzet nyelve nagyobb szerepet kapott ugyan, ám más nemzetek nyelvei is megjelenhettek olyan szimbolikus helyen, mint a központi hatalom által kiadott bankjegyek.

Jól mutatja azonban a két nagy részre tagolható államszövetség egységei közötti különbséget, hogy csupán a bankjegyek osztrák oldala volt többnyelvű. A pénzek túloldalán kizárólag a soknemzetiségű Magyar Királyság legfontosabb nyelve, a magyar nemzeteszmet szimbolizáló magyar nyelv jelenhetett meg.

A huszadik század elején a mai Kárpátalja területe nem alkotott sem földrajzi, sem közigazgatási egységet.³ A vidék többségi lakosságát már akkor is az ukránok/ruszinok alkották (Kocsis & Tátrai szerk., 2013). Az ukrán/ruszin nyelv azonban nem ezért, hanem az Ausztriához tartozó Galícia és Bukovina ukrán/ruszin lakossága miatt szerepelhetett a *k. und k.* korona túloldalán. Hasonló a helyzet a román és szerb nyelvvel is: mindkettő csupán a bankjegy osztrák oldalán jelent meg, Bukovina román, illetve a Balkán szerb lakossága miatt.

A Magyar Királyság nemzetiesítő, a magyar nyelvnek az ország többi nemzetiségi nyelvével szemben kiemelt szerepet szánó törekvései miatt (Gyurgyík, 2007) nem szerepelt viszont a monarchia bankjegyein a szlovák nyelv. Pedig a német, a szlovák, a román, az ukrán/ruszin és a szerb nyelv beszélői a Monarchia részét képező Magyar Királyság területén is jelentős számban jelen voltak (2. táblázat).

2. táblázat. Magyarország lakosságának anyanyelvi összetétele (Horvát-Szlavónia nélkül) 1880 és 1910 között a népszámlálási adatok alapján

Forrás: Romsics, 2010: 49.

	1880-ban		1900-ban		1910-ben	
	fő	%	fő	%	fő	%
Magyar	6 165 455	44,8	8 651 520	51,4	9 944 627	54,4
Német	1 799 232	13,1	1 999 060	11,9	1 903 357	10,4
Szlovák	1 790 485	13,0	2 002 165	11,9	1 946 357	10,7
Román	2 323 794	16,9	2 798 559	16,6	2 948 186	16,1
Ruszin (rutén)/ukrán	342 354	2,5	424 774	2,5	464 270	2,5
Horvát és szerb	613 394	4,5	629 169	3,7	656 324	3,6
Egyéb	714 889	5,2	333 008	2,0	401 412	2,3
Összesen	13 749 603	100	16 838 255	100	18 264 533	100

Annak ellenére tehát, hogy a soknemzetiségű Magyar Királyság – az 1868-ban a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában született XLIV. tc.⁴ révén – a községek szintjén lehetővé tette a kisebbségek nyelveinek használatát (Csernicskó, 2013: 64–66), a közös bankjegyekre ezek a nyelvek nem kerülhettek fel a magyar mellé.

4. A csehszlovák korona

Az első világháború után jött létre az (első) Csehszlovák Köztársaság. Az új államban a nyelvi jogokat az alkotmány részét képező nyelvtörvény⁵ szabályozta. Az 1920. február 29-i, 122. sz. nyelvtörvény 1. §-a szerint a köztársaság államnyelve és hivatalos nyelve a „csehszlovák” (Horony et al., 2012: 28–9). A törvény 4. §-a meghatározza, hogy a „csehszlovák” nyelvnek a cseh területeken a cseh, a szlovák vidékeken a szlovák változatát használják (Shevelov, 1987: 198; Horony et al., 2012: 31–3). A csehek továbbra is csehül, a szlovákok szlovákul beszéltek, mindenki más számára pedig az államnyelv szerepét a cseh töltötte be.

A „csehszlovák” nyelv kiötlése mögött a nemzetállami egység elve (Szalay 2011: 85), az úgynevezett csehszlovakizmus ideológiája állt (Veselkova & Horvath, 2011: 242–3). Az Osztrák–Magyar Monarchia romjain kialakuló új államok a nemzetek önrendelkezési elve alapján ugyan, ám csak elvileg nemzetállamként jöttek létre. A Csehszlovák Köztársaság sem volt nemzetállam, a csehek és a szlovákok együtt ugyan többségben voltak, de az ország területén jelentős számban éltek kisebbségek.

Az újonnan alakult köztársaság nem viselkedett nemzetiesítő államként. A nyelvtörvény 2. §-a azoknak a bírósági járásoknak a területén, ahol valamely nemzeti kisebbség képviselőinek aránya elérte a 20%-ot, a hivatali ügyintézkést ezen a nyelven is előírták. Ennél is szélesebb nyelvhasználati jogokat biztosított a nyelvtörvény azoknak a városoknak és járásbíróságoknak a területén, ahol a kisebbség aránya az 50, a 75 vagy 80 százalékos határt is elérte (Horony et al., 2012: 29–30). Az államigazgatás helyi szintjein többnyelvű formanyomtatványok, űrlapok voltak használatban (Csernicskó, 2013).

A nyelvhasználatot az 1926. február 4-én elfogadott 17/1926. számú nyelvrendelet szabályozta alapos részletességgel, kodifikálva a Csehszlovák Köztársaságban a hivatali többnyelvűséget (Horony et al., 2012: 37–46).⁶ Ez a többnyelvűség a csehszlovák bankjegyeken is látható.

A Csehszlovák Köztársaság saját valutája, a csehszlovák korona az 1919. február 25-én kiadott 84/1919.⁷ és 86/1919.⁸, illetve az 1919. április 10-i 187/1919.⁹ számú törvények alapján született meg, és 1919. április 10-étől váltotta fel az Osztrák–Magyar Monarchia koronáját.

Az első – tehát még az 1920-as nyelvtörvény elfogadása előtt – kibocsátott csehszlovák korona bankjegyeinek hátoldalán – az 1920. április 14-én kelt 347/1920. számú törvény¹⁰ alapján – érdekes módon még külön-külön, azaz cseh és szlovák nyelven is fel van tüntetve a pénzjegyek névértéke, és további négy nyelven is elolvasható: ukránul/ruszinul, németül, lengyelül és magyarul (3. ábra). Az előoldal egynyelvű: cseh (4. ábra). A papírpénz által sugallt szimbolikus jelzés szerint ekkor még a szlovák nyelv is egyike volt a kisebbségi nyelveknek. A csehek vezető szerepét szimbolizáló kizárólag cseh nyelvű előoldal ellen a szlovákok tiltakoztak, és követelték, hogy bizonyos bankjegyek előoldala szlovák egynyelvű legyen (Veselkova & Horvath, 2011: 243).

3. ábra. Az első Csehszlovák Köztársaság 1919 és 1925 között forgalomban lévő 500 koronás pénzjegyének hátoldala, melyen a névértéket cseh, szlovák, ukrán/ruszin, német, lengyel és magyar nyelven tüntették fel

Forrás: http://colnect.com/hu/banknotes/banknote/16888-500_Korun-1919_Issue-Csehszlov%C3%A1kia

4. ábra. Az első Csehszlovák Köztársaság 1919 és 1925 között forgalomban lévő 500 koronás pénzjegyének egynyelvű előoldala.

Forrás: http://colnect.com/hu/banknotes/banknote/16888-500_Korun-1919_Issue-Csehszlov%C3%A1kia

Az 1926-ban forgalomba hozott csehszlovák korona előoldalán szintén csak egynyelvű, ám már „csehszlovák” feliratok láthatók (5. ábra). A hátoldalon az államnyelv alatt/mellett ukrán/ruszin, német és magyar nyelven is feltüntették a bankó névértékét; a lengyel szöveg eltűnt (6. ábra). A bankókon megjelenő nyelvekben a csehszlovák nyelvet államnyelvként definiáló 1920. évi nyelvtörvény, illetőleg az 1926. évi nyelvrendelet alapján következett be változás. A nyelvrendelet 13. cikkelyének (1) bekezdése szerint: „A csehszlovák fém és papír fizetőeszközök, valamint az okmánybélyegek államnyelven adatnak ki.” A (2) bekezdés azonban kimondja: „A papír fizetőeszközök értéke a hátoldalon, igény szerint a Csehszlovák Köztársaság kisebbségei által beszélt nyelveken is feltüntethető” (Horony et al., 2012: 52).

5. ábra. Az első Csehszlovák Köztársaság 20 koronás bankójának „csehszlovák” nyelvű előoldala 1926-ból

Forrás: http://colnect.com/hu/banknotes/banknote/3383-20_Korun-1926-1934_Issues-Csehszlov%C3%A1kia

6. ábra. Csehszlovák 20 koronás hátoldala, rajta „csehszlovák”, ukrán/ruszin, német és magyar nyelvű szöveg

Forrás: http://colnect.com/hu/banknotes/banknote/3383-20_Korun-1926-1934_Issues-Csehszlov%C3%A1kia

A csehszlovák állam tehát az államszervező nemzet nyelve mellett a számossabb kisebbségi közösségek nyelvét is megjelenítette a papírpénzekben.

5. A magyar pengő

Az első világháború utáni Magyar Királyságban az 1925. évi XXXV. tc. alapján¹¹ 1927. január 1-től vezették be a korona helyett az új pénznemet, a pengőt. A mai Kárpátalja déli, síkvidéki sávjában élők 1938 végén kezdték használni ezt a fizetőeszközt, hiszen ez a terület az első bécsi döntés révén ismét Magyarországhoz került (Fedinec, 2015). A vidék többi része csak a magyar honvédségnek a függetlenségét 1939. március derekán kikiáltott Kárpáti Ukrajna elleni sikeres hadjáratát követően tért vissza Magyarországhoz (Fedinec, 2015), s itt ennél fogva később került forgalomba a pengő.

A Monarchia széthullása után a magyar politika egyik központi kérdésének az elveszített területek visszaszerzését tekintették. A szomszédos államokhoz került területek lakosságának jelentős része azonban nem a magyart beszélte anyanyelvüként. A magyar nemzetiségi politika kedvező színben történő feltüntetésének egyik eszköze az autonómia ígérete volt (Fedinec, 2015). Ebbe a sorba illeszkedik az is, hogy az új bankjegyeken nemcsak magyarul, hanem egyes nemzetiségek nyelvén is feltüntették a névértéket.

A pengő egyik oldalán kizárólag magyar nyelven olvasható minden felirat (7. ábra). Ám a hátoldalon a névérték hat nyelven szerepel: magyarul, németül, románul, szerbül, szlovákul és ruszinul/ukránul (vagy ahogyan a korszakban az Északkelet-Magyarországon élő keleti szláv népesség nyelvét nevezték: magyar- orosz nyelven).

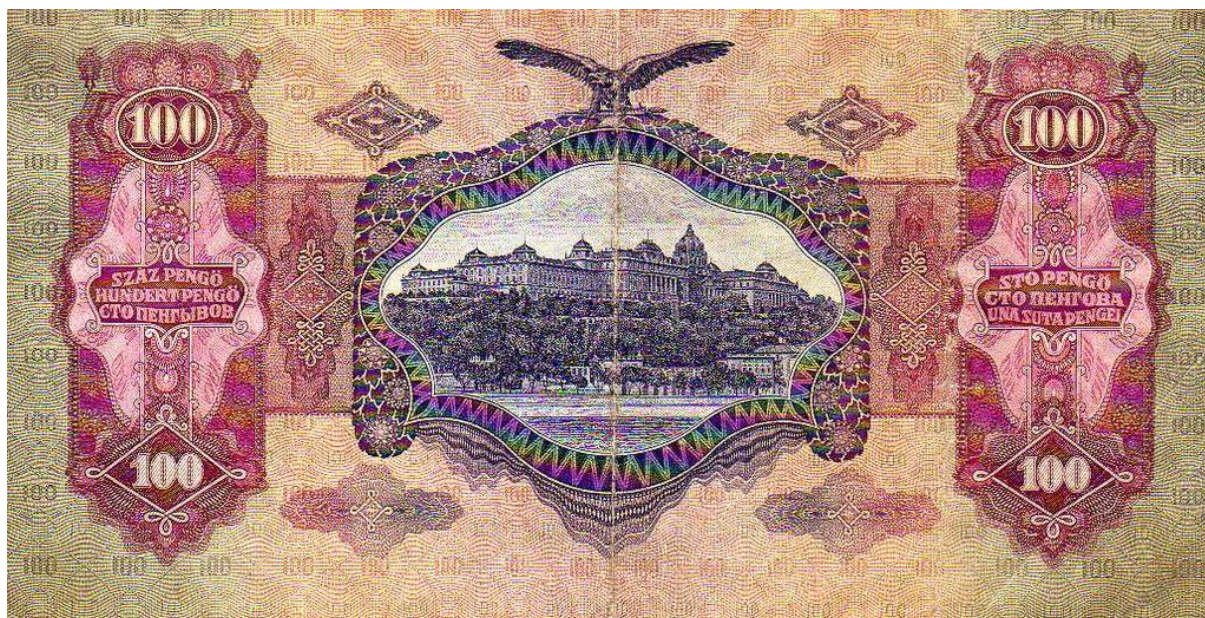

7. ábra. A Magyar Királyságban 1932–1946 között forgalomban lévő 100 pengős bankó előoldala
Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:HUP_100_1930_obverse.jpg

A nemzetiségi nyelvek már azelőtt felkerültek a bankókra (8. ábra), hogy az első (1938) és második (1940) bécsi döntés, valamint Csehszlovákia (1939) és Jugoszlávia (1941) megszűnése után megtörtént volna az ország területgyarapodása. Romsics (2010: 251) szerint az 1939–1941 közötti időszakban:

[h]omogén nemzetállamból Magyarország (...) ismét jelentős, az összlakosság 21%-át kitevő nemzetiségi népességgel rendelkező országgá vált. Legtöbben (7,5%) a románok, utánuk a németek (5%), majd a ruszinok (3,8%) éltek a megnagyobbodott országban, s a sort a szlovákok (1,8%), a szerbek (1,6%) és a horvátok (1%) zárták.

A régi-új nemzetiségi állampolgárok nyelvei tehát már a területgyarapodás előtti, nemzetiségileg és nyelvileg erősen magyar domináns állam időszakában a pénzre kerültek.

8. ábra. A Magyar Királyságban 1932–1946 között forgalomban lévő 100 pengős bankó hátoldala (a névérték 6 nyelven)

Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:HUP_100_1930_reverse.jpg

6. A szovjet rubel

A második világháborút követően a mai Kárpátalja területe a Szovjetunió része lett. Rövid átmeneti időszak után – amikor a régióban egyszerre volt forgalomban a magyar pengő, a csehszlovák korona és a szovjet rubel (Oficinszkij, 2010: 239) – 1945. november 15-étől a szovjet rubel hivatalos fizetőeszközzé vált a régióban (Vehes & et al., 2011: 133).

A szovjet nyelvpolitika egyik jellemző sajátossága volt, hogy hivatalosan a Szovjetuniónak nem volt államnyelve, elvileg minden nemzetiség és nyelv egyenjogú volt. Ám a tagköztársaságokban olyan feltételeket teremtett a központi hatalom, melyek következtében az orosz nyelv politikai, gazdasági, ideológiai és nem utolsósorban hadászati okokból kivételezett helyzetet élvezett. A központi ideológia alapján

a kommunizmus építésének folyamatában minden szovjet nemzet és nemzetiség egy új történelmi kategóriában egyesült, létrehozva a szovjet népet, melynek legfőbb érintkezési eszköze az orosz nyelv (Iszajev, 1982: 162).

A Szovjetunió Szovjet-Ukrajnában folytatott nyelvpolitikáját a szakértők egy része (így például Bilaniuk, 2005; Pavlenko, 2006; Macjuk, 2009: 117–9 stb.) olyan oroszosításként (русифікація) értékeli, amit a szovjet hatalom internacionalizmusként hirdetett. Többen (Maszenko, 2004; Macjuk, 2009: 178) viszont úgy vélik, hogy a Szovjetunió által folytatott nemzetiségi és nyelvpolitika kimeríti a lingvicizmus és a nyelvi genocídium fogalmát (lásd Maszenko szerk., 2005; Rudnyckyj, 1967). Számos elemző (Maszenko, 2004; 2007; Shyshkin, 2013) Ukrajna Szovjetunió belüli történetét a gyarmatosítás (колонізація) időszakának nevezi, ahol az ukrán nyelvet fokozatosan szorította ki az orosz (Pavlenko, 2008; 2011).

Ám az orosz nyelv privilegizált helyzete a kommunizmust építő, szövetségi köztársaság államformájú Szovjetunióban nem azt jelentette, hogy csak ez a nyelv jelenhetett meg a nyilvános térben. A birodalmat alkotó tagköztársaságok névadó nemzetiségeinek nyelvei – az orosz mellett – megjelentek az ideológiai jelszavakat tartalmazó közterületi feliratokon, lózungokon, plakátokon, sőt egyes hivatalos okmányokon (személyi igazolvány, iskolai bizonyítvány), hivatali úrlapokon, az állami címeren, valamint a birodalom papírpénzein is (Csernicskó, 2013: 193–233).

A szovjet pénzreformok nyomán többször is megváltozott papírrubelek egyik sorozata egyik oldalán kizárólag a „nemzetek közötti érintkezés eszközén”, azaz oroszul olvasható feliratok voltak (9. ábra). Ám a bankók hátoldalán a névértéket nemcsak oroszul, hanem a szövetségi köztársaságok névadó nemzetiségeinek nyelvein is feltüntették. Az 1961-es pénzreform utáni papírrubeleken az orosz mellett a 14 nem orosz nyelvű szovjet tagköztársaság nyelvén is elolvashatta a bankó névértékét a pénzjegyet kezébe fogó. A feliratok az alábbi sorrendben következtek egymás után: ukrán, belarusz, üzbég, kazah, grúz, azeri, litván, moldáv, lett, kirgiz, tadzsik, örmény, türkmén és észt (10. ábra).¹² Bár további nyelvek beszélői is nagy számban éltek a Szovjetunióban, ezek a nyelvek hiányoztak a szovjet fizetőeszköztől: ott csak a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségét alkotó 15 tagköztársaság névadó nemzeteinek nyelvei jelenhettek meg (Aronin & Ó Laoire, 2012: 311; Csernicskó & Laihonon, 2016: 15; Sebba, 2013: 111).

9. ábra. Szovjet 3 rubeles bankó

Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/79/Soviet_Union-1961_Bill_3_Obverse.jpg

10. ábra. Szovjet 3 rubeles, rajta a 15 szövetségi köztársaság nyelve

Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/79/Soviet_Union-1961_Bill_3_Reverse.jpg

A szovjet rubel soknyelvűsége abban is tükröződött, hogy minden nyelven az adott nép saját hagyományai szerint nevezték meg a központi fizetőeszközt. A szovjet papírpénzt *rubel* néven illették ugyan több szovjet nép nyelvén is, ám például ukránul *karbovanec*, kazahul *szom*, türkménül *manat* volt a szovjet pénznem megnevezése (3. táblázat).

3. táblázat. A szovjet rubel megnevezései és írásmódja a 15 tagköztársaság nyelvein

nyelv	a rubel megnevezése a szovjet tagköztársaságok nyelvein
orosz	рубль
ukrán	карбованець
belarusz	рубелъ
üzbég	сўм
kazah	сом
grúz	მანათი
azeri	манат

litván	rublis
moldáv	рублэ
lett	rublis
kirgiz	сом
tadzsik	сўм
örmény	դրամ
türkmen	манат
észt	rubla

7. A független Ukrajna fizetőeszközei

Az állami függetlenségét 1991. augusztus 24-én kihirdető Ukrajna 1992. november 7-től mondott le a szovjet rubel használatáról, és vezette be a kupon-karbovanec elnevezésű ideiglenes fizetőeszközt.

Az ideiglenesen forgalomban lévő kupon-karbovanec révén Kárpátalja lakossága a huszadik században először kényszerült olyan papírpénz használatára, melyen csupán egyetlen nyelven szerepel minden felirat.

A hihetetlen gyorsasággal inflálódó kupon-karbovanec előoldalán csak ukránul állt felirat (11. ábra), a hátoldalára pedig semmilyen szöveget nem nyomtak (12. ábra).

11. ábra. Az 1991–1996 között használt ukrainai ideiglenes fizetőeszköz: 5000 kupon-karbovanec egynyelvű előoldala

Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/de/5_000_karbovanets_1993_front.jpg

12. ábra. Az 1991–1996 között használt ukrainai ideiglenes fizetőeszköz: 5000 kupon-karbovanec hátoldala

Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:5_000_karbovanets_1993_back.jpg

Az 1996-ban elfogadott Ukrajna Alkotmányának 99. cikk 1. pontja¹³ meghatározza, hogy Ukrajna fizetőeszköze a hrivnya. Ennek megfelelően az államelnök, Leonyid Kucsma 1996. augusztus 25-én kiadott 762/96. számú elnöki rendeletével a szeptember 2. és 16. közötti pénzreform részeként szeptember 16-án éjfélről bevezette az új nemzeti valutát, a hrivnyát.¹⁴ Az új nemzeti valuta szintén egynyelvű (13. és 14. ábra).

A hrivnya egynyelvűsége meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy az ország lakossága gyakorlatilag kétnyelvű. „Ukrajna legnagyobb része számára a kétnyelvűség a realitás” – írja például Bowring (2014: 70). Hasonlóan vélekedik Shumlianskyi (2010: 135) is: „Ukrajnában a nyelvi helyzet egyik alapvető jellemzője a társadalom kétnyelvűsége”. Bilaniuk (2010: 109) szerint „Ukrajnában mindenki kétnyelvű, különböző mértékben”. A független Ukrajna történetének első és máig egyetlen, 2001-ben lebonyolított népszámlálásának adatai szerint a lakosság 56,84%-a anyanyelvén kívül még legalább egy nyelven „szabadon” beszélt¹⁵ (Lozyns'kyi, 2008: 246). Mivel az adatok között a csecsemők és az agastyánok nyelvtudása is szerepel, Lozyns'kyi (2008: 254) becslései szerint a felnőtt népesség legalább 80%-a beszélt anyanyelve mellett még (legalább) egy nyelvet szabadon. A census adatai szerint Ukrajna lakosainak csaknem harmada (32,5%-a) nem ukrán anyanyelvű, az ország területén számos nyelvet beszélnek (4. táblázat).

13. ábra. Az 1996-ban bevezetett ukrán nemzeti valuta előoldala: egy 50 hrivnyás bankó
 Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:50_hryvnia_2004_front.jpg

4. táblázat. Ukrajna lakossága anyanyelv szerint (a 2001-es census adatai alapján)

Forrás: <http://ukrcensus.gov.ua/eng/notice/news.php?type=2&id1=21> (2015.6.14.).

anyanyelv	fő
ukrán	32 570 743
orosz	14 273 670
krími tatár	231 382
moldáv	185 032
magyar	161 618
román	142 671
bolgár	134 396
belarusz	56 249
örmény	51 847
gagauz	23 765
cigány	22 603
lengyel	19 195
ruszin	6 725
görög	6 029
német	4 206
zsidó (jiddis)	3 307
szlovák	2 768
karaim	96
krimcsak	21
egyéb	143 142
nem adta meg	201 437
Ukrajna összesen	48 240 902

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna a cári Oroszország és a Szovjetunió oroszosító politikája után az ukrán egynyelvűséget választotta az 1989-es nyelvtörvény és az 1996-ban megszavazott Alkotmány révén (Pavlenko, 2013: 266). Bilaniuk (2003: 50) például úgy értékeli, hogy az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény – amely Ukrajna kétnyelvűsége ellenére az ukránt kodifikálta egyetlen államnyelvként – „az első jogi lépéseket jelentette az ország deszovjetizálása és 1991-es függetlenné válása felé”. A szuverén Ukrajna politikai és társadalmi elitje – a szovjet korszakban kialakult „deformált” és aszimmetrikus ukrán–orosz kétnyelvűség miatt (Maszenko, 2007: 7) – az ukránnak mint államnyelvnek a minél erőteljesebb és szélesebb körben való elterjesztését tekinti a legfontosabb nyelvpolitikai feladatnak (Macjuk, 2009: 178). Pavlenko (2011: 50) rámutat: „Ukrajnában gyakran ismétlik, hogy az ukrán egy »kis« nyelv, amely eltűnhet állami támogatás nélkül [...], miközben az orosz nem igényel támogatást, mivel nem »veszélyeztetett« nyelv”.

Ebben az értelmezésben az ukrán hrivnya egynyelvűsége része annak a küzdelemnek, melyet az ukrán nemzet az orosz nyelvvel szemben folytat.

14. ábra. Az ukrán 50 hrivnyás bankjegy hátoldala

Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:50_hryvnia_2004_back.jpg

8. A bankjegyek mint a nyelvi ideológiák közvetítői

A nyelvpolitikát alapjában befolyásolják a nyelvi ideológiák. A nyelvi ideológiák olyan gondolatok, eszmék, elképzelések, melyek a nyelvvel (a nyelvi rendszerrel, a nyelvhasználattal, a nyelvek egymáshoz viszonyított helyzetével, a nyelven belüli változatokkal, a beszélőközösségekkel) kapcsolatos tények, vélemények, cselekedetek magyarázatára szolgálnak, illetve melyek a nyelv(ek)re, nyelvhasználatra, nyelvváltozatokra és beszélőikre irányuló cselekedetek háttérben állnak, s ezáltal befolyásolják a nyelvpolitikát. Valójában nem nyelvi, hanem politikai, gazdasági és kulturális értékek, érdekek és ideológiák húzódnak

meg mögöttük. A nyelvi ideológiák a nyelvet a társadalmi csoportok értékein és érdekein keresztül jelenítik meg, befolyásolják a nyelv(ek)ről, nyelvváltozatokról és beszélőikről alkotott társadalmi képet. Egy-egy állam nyelvpolitikáját egyidejűleg rendszerint több nyelvi ideológia befolyásolhatja. A politikai érdekek változásával változhatnak a nyelvpolitika háttérében álló nyelvi ideológiák is (Gal, 2002; Silverstein, 1979).

Számos nyelvi ideológiát különböztetnek meg. Az 5. táblázatban például azokat a legfontosabbakat foglaltuk össze, amelyek a nyelvi sokszínűségre vonatkoznak (Cobarrubias, 1983; Sándor, 2006).

5. táblázat. A nyelvi sokszínűség, illetve homogenizáció mögött álló nyelvi ideológiák

Nyelvi változatosság kontra homogenizáció			
Az egynyelvűséget támogatja.		A többnyelvűséget segíti.	
Nacionalizmus	Internacionalizmus	Vernakularizáció	Pluralizmus
Egy államon belül nemkívánatos több nyelv használata, mert veszélyezteti a nemzeti egységet és a társadalmi békét, a gazdasági fejlődést, valamint a politikai stabilitást. Az „egységes és közös” nemzeti nyelv a nemzeti identitás és az államiság legfőbb szimbóluma.	A modernizáció, globalizáció és a gazdaságosság okán célszerűbb a világnyelvek bevezetése a kis, szűk hatósugarú helyi nyelvek helyett.	A helyi, lokális nyelvek támogatása a nagy nemzetközi nyelvekkel szemben. Szolgálhatja az egynyelvűséget (ha más nyelvek kizorításával jár) és a többnyelvűséget egyaránt (ha 1 + 1 alapon történik a helyi nyelv támogatása).	A többnyelvűség, több nyelv egymás mellett élésének támogatása, más nyelvek elsajátításának elősegítése. A nyelvi diverzitás olyan értéként való kezelése, mint a biológiai sokféleségé. A veszélyeztetett és kihalóban lévő nyelvek „mentése”.

Ha a bankjegyeken megjelenő nyelveket úgy tekintjük, hogy általuk az adott állam a saját nyelvpolitikájáról kíván képet sugározni a nyilvánosság felé, akkor a felmutatni szándékozott nyelvi ideológiákat is feltárhatjuk. A többnyelvű bankók révén a soknemzetiségű birodalmak egyrészt a nyelvi pluralizmus ideológiáját, másrészt a birodalom központi nyelve mellett a helyi, vernakuláris nyelvek támogatóinak képét kívánták közvetíteni. Nem véletlen, hogy a duális és soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchia bankói éppúgy többnyelvűek voltak, mint az újonnan alakult és nemzetiségeit integrálni akaró Csehszlovák Köztársaság papírpénzei, az elcsatolt területek nemzetiségeinek ezzel is üzeni kívánó Magyar Királyság fizetőeszközei, vagy az internacionalizmust hirdető Szovjetunió valutája. A bankóin is az egynyelvűséget választó Ukrajna ellenben a saját nemzeti és nyelvi identitását támogató nyelvi nacionalizmus ideológiáját, valamint a szovjet korszakban „nemzetek fölötti”, internacionalista nyelvként beállított oroszsal szemben a saját, korlátozott társadalmi funkciókkal rendelkező nyelvének helyzetbe hozásával a vernakularizációt jeleníti meg.

A vernakularizmus és pluralizmus hangsúlyozását szolgálja az is, hogy szinte mindegyik bankón több írásrendszer jelenik meg. Latin és cirill betűs írás látható a duális monarchiában, valamint a Csehszlovákiában kiadott koronán, illetve a

magyar pengőn; a szovjet rubel emellett a grúz és az örmény írást is megjeleníti. Az ukrán hrivnya itt is kivétel: kizárólag a cirill ukrán ábécé betűi láthatók rajta.

9. A nyelvek hierarchikus viszonyai

A bankókon olvasható rövid szövegek fontos üzenetet közvetítenek arról is, milyenek látja és láttatja a központi hatalom az ország nyelveinek egymáshoz viszonyított helyzetét. Ha nem a szöveg tartalmára, hanem a különböző nyelvű feliratok elrendezésére koncentrálunk, megfigyelhetjük, hogyan jeleníti meg az állam a területén használatos nyelvek hierarchikus viszonyait.

Sebba (2013: 109) felsorol négy szempontot, melyek alapján megállapítható, hogy a papírpénzen megjelenő feliratok a nyelvi egyenlőséget jelképezik-e. Amennyiben mindegyik szempont érvényesül a bankón, Sebba szerint az állam a nyelvi egyenjogúságot hangsúlyozza.

A szempontok a következők:

1. A nyelvek tükör elrendezése: a bankjegyeken a nyelvek mintegy egymás tükörképeiként jelennek meg. Tipikus példája ennek az osztrák–magyar korona, ahol az előoldali német és a hátoldali magyar szöveg teljesen tükrözi egymást. Ám ez csupán erre a két nyelvre érvényes: az előoldalon feltűnő többi nyelv nem jelenik meg a bankó másik oldalán.

2. Azonos betűméret: a feliratok minden nyelven egyforma méretben láthatók. Ez ismét csak a császári és királyi bankókra, és azokon belül kizárólag a német és magyar nyelvű feliratokra igaz. A többi vizsgált pénznem jellemzője, hogy az állam központi hivatalos nyelvén jóval nagyobb betűmérettel szerepelnek a feliratok. Jó példája ennek a szovjet rubel, melyen a névérték oroszul sokkal nagyobb méretben jelenik meg, mint a többi 14 nyelven. Hasonló figyelhető meg az osztrák–magyar és a csehszlovák korona esetében is. A magyar pengő hátoldalán viszont a névérték minden nyelven egyforma betűméretben szerepel.

3. A tartalom és a szövegmenyiség azonossága: az egyenlőség nevében minden nyelven ugyanannyi szöveg jelenik meg. Azonban a vizsgált bankjegyek mindegyikére az jellemző, hogy a kisebbségi nyelveken közölt tartalom csupán a névérték feltüntetésére korlátozódik. Ráadásul ez a bankjegyeken megjelenő legkevésbé fontos szöveg, hiszen a pénzforgalomban rendszerint nem a szöveg, hanem a jól látható módon kiemelt számjegy alapján határozzuk meg a pénz értékét.

4. A változó sorrend és/vagy pozíció: ha egy államnak több hivatalos nyelve is van, ezek egyenlősége úgy fejezhető ki, ha egyes bankókon (vagy a papírpénz egyik oldalán) az egyik nyelv van balra vagy felül, másokon (a bankjegy túlsó oldalán) pedig a másik nyelv. Sebba (2013: 110–1) a kanadai dollár példáján mutatja be ezt a fajta szimbolikus egyenlőséget: az 5 dolláros bankón előbb franciául, majd angolul van feltüntetve a névérték, míg a nemzeti bank megnevezése fordítva; a 10 dolláron mindez ellenkező módon szerepel. Az általunk vizsgált bankjegyek általános jellemzője, hogy az állam hivatalos nyelve áll kiemelt pozícióban. Az is jellemző, hogy (a *k. und k.* bankókat kivéve) a bankjegyek elől-

dalán csupán az állam hivatalos nyelve látható, a kisebbségi nyelvek pedig kizárólag a hátoldalon szerepelhetnek.

Az általunk vizsgált bankjegyek összképe az, hogy a pénzt kibocsátó állam a bankjegyek többnyelvűségével azt jeleníti meg, hogyan dominál a hivatalos nyelv az országban használt más nyelvek fölött. A nyelvi egyenlőség megjelenítésétől az egynyelvű ukrán hrivnya áll a legtávolabb.

10. Összefoglalás

Brubaker (2006) szerint a 19. század végén és a 20. század elején a mai Kárpátalja tágabb térségének nagy kiterjedésű, soknemzetiségű birodalmi (az oszmán, az osztrák–magyar és az orosz) szétmorzsolódtak; a nemzeteket átívelő birodalmak helyén az első világháborút követően a Balti-tenger partjától a Balkán-félszigetig üresen maradt egy széles, észak-déli irányú sáv. Ezt az űrt rövid időre új, saját nemzeti identitásukat kereső államok töltötték ki. A második világháború után a térségben létrejött soknemzetiségű állami formációkban (Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia) a kommunizmust építő demokratikus internacionalizmus a felszín alá kényszerítette az etnikai és nyelvi szimbólumok vetélkedését. A huszadik század végén aztán ezek a polietnikus szocialista formációk szintén szétagolódtak, s a helyükön újabb, identitásukat kereső államok jelentek meg. Ez pedig újra a felszínre hozta a nemzetiségi problémákat és az ezzel kapcsolatban álló etnikai és nyelvi kérdéseket. Európának ebben a részében a nyelvpolitikának – mint az államhatalom által saját magáról közvetíteni kívánt kép egyik eszközének – fontos szerep jutott. A nyelveknek a nyelvpolitikai játszmák kiemelt szimbólumaként való használatát érhetjük tetten a különböző államok bankjegyein megjelenő feliratok elemzése révén. Az elemzés földrajzi színteréül – lakosságának tradicionális többnyelvűsége, valamint államfordulatokban gazdag huszadik századi története miatt – a mai Kárpátalja területét választottuk, ahol az államváltás mindig együtt járt a fizetőeszközök cseréjével is.

Tanulmányunkban azt vizsgáltuk meg, hogy a mai Kárpátalján a huszadik század folyamán forgalomban lévő bankjegyeken milyen nyelvű feliratok jelentek meg. Kiderült, hogy a régióban élők hagyományosan többnyelvű papírpénzzel fizethettek: az Osztrák–Magyar Monarchia¹⁶, a Csehszlovák Köztársaság, a Magyar Királyság és a Szovjetunió¹⁷ bankóinak egyik oldala többnyelvű volt. Csupán az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna nemzeti valutája egynyelvű.

A többnyelvű papírpénzeket kiadó országok is törekedtek arra, hogy az államszervező nemzet nyelve domináns helyzetben legyen a bankjegyeken. Ezt részben azzal jelezték, hogy a papírpénzek előoldala (az osztrák–magyar korona kivételével) egynyelvű volt. Másrészt a kiemelt helyzetű nyelv a hátoldalon nagyobb méretben, középen vagy felül olvasható, a többi nyelv pedig kisebb betűmérettel és/vagy nem központi helyzetben.

Ha a nyelvi tájkép elemeihez sorolt bankjegyeken megjelenő nyelveket az állami nyelvpolitika tükröződésének, a szimbolikus nyelvpolitika eszközének te-

kintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy az Osztrák–Magyar Monarchián belüli Osztrák Császárság, a Csehszlovák Köztársaság, a két világháború között korábban elveszített területeinek egy részét visszaszerző Magyar Királyság és a Szovjetunió a nemzetiségeivel szemben toleráns, többnyelvű állam képét kívánta magáról közvetíteni. A Monarchián belül saját nemzetiségi és nyelvpolitikát folytató Magyarország a duális állam bankjegyei egyik oldalának egynyelvűségével a magyar szupremáciát szimbolizálta. A mindennapokban többnyelvű, de az ukrán–orosz kétnyelvűséget a cári Oroszország és a szovjet múlt erőszakolt és kényszerű örökségeként értékelő Ukrajna az egynyelvű bankók révén az ukrán nemzet és nyelv helyzetbe hozásának szándékát demonstrálja.

A többnyelvűséget a papírpénzein megjelenítő államok mindegyike vállaltan soknemzetiségű és soknyelvű volt, mindegyikük közigazgatási rendszerében jelen volt valamilyen mértékű és típusú föderalizmus vagy az erre irányuló politikai szándék. A gyakorlatban kétnyelvű, ám bankjegyein az egynyelvűséget választó Ukrajna az Alkotmány 2. cikkelyében¹⁸ hangsúlyozottan egységes állam, amely elutasítja a föderalizmust.

Bár elemzésünk színtere Kárpátalja volt, az itt élő embereknek – bármilyen pénznem volt forgalomban – a lehető legkevesebb beleszólása volt abba, milyen szimbolikus szerepet szánnak a régióban beszélt nyelveknek a távoli fővárosok politikacsinálói. Kárpátalja egyaránt messze van Béctől, Prágától, Budapesttől, Moszkvától és Kijevtől is.¹⁹

Kamusella, Nomachi & Gibson (2016: 3) szerint az EU közép-európai bővítését, a formális határok felszámolását nyelvi szempontból akár a soknyelvű orosz, osztrák–magyar és oszmán birodalmak részleges visszatéréseként is értelmezhetjük.

Amikor 2013 novemberében kiderült, hogy Ukrajna akkori elnöke, Viktor Janukovics nem írja alá Vilniusban a társulási és szabadkereskedelmi egyezményt az Európai Unióval, Kijevben tüntetések kezdődtek az ország európai integrációjáért (Csernicskó, 2016; Onuch, 2015). A tüntetéseken számos kárpátaljai is részt vett, abban a reményben, hogy Ukrajna – és vele együtt Kárpátalja – a közeljövőben az EU tagjává válhat. Janukovics rezsimjének bukása után az új ukrán politikai hatalom aláírta az Ukrajna és az EU közötti szabadkereskedelmi egyezményt. Az ország európai integrációja felé vezető úton ez csupán egy pici lépés, mellyel Ukrajna EU-tagsága szinte semmivel sem lett közelebb. Ám ha az országnak sikerülne úrrá lennie strukturális nehézségein, leküzdenie külső és belső konfliktusait, és rendbe raknia gazdaságát, egyszer talán csatlakozhat az EU-hoz. S akkor a távoli jövőben akár a kárpátaljaiak is Euróval fizethetnek majd; olyan bankókkal, melyeken latin, görög és cirill betűkkel van feltüntetve a pénzjegy neve, illetve az EU hivatalos nyelvein az Európai Központi Bank nevének rövidítése. Attól tartunk azonban, hogy a legendában szereplő kárpátaljai bácsi ezt már nem fogja megérni.

Jegyzetek

- ¹ Hozzá kell tennünk: a közvetíteni kívánt kép természetesen nem feltétlenül tárja elénk a nyelvpolitika valós céljait, hisz a közvélemény felé közvetített kép nem mindig egyezik meg a háttérben maradó valós politikai motivációkkal.
- ² Összeállítva Fedinec & Vehes szerk., 2010; Vehes et al., 2011: 258–65 alapján.
- ³ A régió mai területe Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Zemplén, Szabolcs és Szatmár vármegyék között oszlott meg.
- ⁴ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5366> (2016.2.8.).
- ⁵ <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1703&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (2016.3.11.).
- ⁶ <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1926/009-1926.pdf> (2016.3.16.).
- ⁷ <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=985&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (2016.2.9.).
- ⁸ <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=987&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (2016.2.9.).
- ⁹ <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1919-187> (2016.2.16.).
- ¹⁰ <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1928&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (2016.3.11.).
- ¹¹ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7646> (2016.2.8.).
- ¹² A nyelvek rendje megegyezik azzal, amilyen sorrendben a szovjet alkotmány az államformát definiáló részben a Szovjetuniót alkotó szövetségi köztársaságokat említi. Lásd pl. az 1977. évi szovjet alkotmány 71. cikkelyét: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1977.htm#iii> (2016.2.16.).
- ¹³ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2> (2016.2.11.).
- ¹⁴ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/762/96> (2016.2.11.).
- ¹⁵ A népszámlálási adatlapon csak akkor jelölték a nyelvtudást, ha az adatközlő saját megítélése szerint „szabadon” birtokolja (ukránul: вільно володіє) az adott nyelvet: olvas, ír és folyékonyan beszél ezen a nyelven. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0742-01> (2016-2-11).
- ¹⁶ Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területén osztozó 13 mai állam közül 5-ben (Ausztria, Szlovákia, Olaszország, Szlovénia és Montenegró) Eurót használnak fizetőeszközként. 6-ban (Magyarország, Csehország, Románia, Ukrajna, Lengyelország és Horvátország) a közkezen fogó bankók mindegyike egynyelvű. Bosznia-Hercegovina és Szerbia papírpénzein szintén egynyelvű a felirat, de a bosnyák, illetve szerb szöveg egy része latin és cirill betűs változatban egyaránt szerepel.
- ¹⁷ Az egykori Szovjetunió 15 utódállama közül Észtországban, Lettországon és Litvániában már Euróval fizetnek. Grúziában a lari (ლარი), Tádzsikisztánban a szomoni (сомонӣ) bankjegyein a grúz, illetve a tádzsik nyelvű szöveg mellett angolul is feltüntetik a névértéket. A további 10 szovjet utódállam papírpénzein kizárólag az ország névadó nemzetének nyelvén találhatók feliratok.
- ¹⁸ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (2016.2.29.).
- ¹⁹ Az 1920-as évektől Kárpátalja adminisztratív központjának számító Ungvár térbeli távolsága Bécstől kb. 600 km, Budapesttől 330 km, Prágától 750 km, Moszkvától 1600 km, Kijevtől 820 km.

Irodalom

- Aronin, L. & Ó Laoire, M.** (2012) The Material Culture of Multilingualism. In: Durk Gorter, Heiko F. Marten, Luk Van Mensel (eds.) *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 299–318.
- Backhaus, P.** (2006) Multilingualism in Tokyo: A Look into the Linguistic Landscape. *International Journal of Multilingualism* 3/1. 52–66.
- Bilaniuk, L.** (2003) Gender, Language Attitudes, and Language Status in Ukraine. *Language in Society* 32. 47–78.
- Bilaniuk, L.** (2005) *Contested tongues: Language politics and cultural correction in Ukraine*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Bilaniuk, L.** (2010) Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows. *International Journal of the Sociology of Language* 210. 105–133.

- Bowring, B.** (2014) The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In: L. Ryazanova-Clarce (ed.) *The Russian Language Outside the Nation*. Edingurgh: Edingurgh University Press. 56–78.
- Brubaker, R.** (2006) *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L'Harmattan–Atelier.
- Brubaker, R.** (2011) Nationalizing states revisited: projects and processes of nationalization in post-Soviet states. *Ethnic and Racial Studies* 34. 1785–1814.
- Butt, J.** (2002) Transcarpathia: Peripheral region at the 'centre of Europe'. *Regional & Federal Studies* 12/2. 155–177.
- Cobarrubias, J.** (1983) Ethical issues in status planning. In: J. Cobarrubias & J. A. Fishman (eds.) *Progress in language planning. International perspectives*. Berlin–New York–Amsterdam: Mouton. 41–85.
- Csernicskó I.** (2013) *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csernicskó I.** (2016) *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár: Autdor-Shark.
- Csernicskó I. & Ferenc V.** (2014) Hegemonic, regional, minority and language policy in Subcarpathia: a historical overview and the present-day situation. *Nationalities Papers* 42/3. 399–425.
- Csernicskó I. & Laihonon, P.** (2016) Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. *Multilingua* 35/1. 1–30.
- Fedinec Cs.** (2015) „A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Fedinec C. & Vehes M.** (szerk., 2010) *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
- Gal, S.** (2002) Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power. In: Keresztes L. & Maticsák S. (szerk.) *A magyar nyelv idegenben*. Debrecen: Debreceni Egyetem. 197–204.
- Gyurgyák J. (2007) *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris.
- Horony Ákos, Orosz Örs & Szalay Zoltán** (2012) *A hely nevei, a nyelv helyei. A kisebbségi nyelvi jogok története Szlovákiában 1918–2012*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Iszajev, M.** (1982) *Социолінгвістическіе проблемы языков народов СССР: Вопросы языкового планирования и языкового строительства*. Москва: Высшая школа.
- Kamusella, T., Nomachi, M. & Gibson, C.** (2016) Introduction. In: T. Kamusella, M. Nomachi & C. Gibson (eds.) *The Palgrave handbook of Slavic languages, identities and borders*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan UK. 1–7.
- Kocsis K. & Tátrai P.** (eds., 2013) *Changing Ethnic Patterns of the Carpatho-Pannonian Area*. Budapest: HAS RCAES Geographical Institute.
- Kroskrity, P.** (2000) Regimenting language. In: P. Kroskrity (ed.) *Regimes of Language: Ideologies, Politics and Identities*. Santa Fe: School of American Research Advanced Seminar Series. 1–34.
- Laihonon, P.** (2012) Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3. 27–49.
- Lozyn's'kyi, R.** (2008) *Мовна ситуація в Україні*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Macjuk, H.** (2009) *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Maszenko, L.** (2004) *Мова і суспільство: постколоніальний вимір*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Maszenko, L.** (2007) *(У)мовна (У)країна*. Київ: Темпора.
- Maszenko, L.** (szerk., 2005) *Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Ofcinskij, R.** (2010) Kárpátontúli Ukrajna, 1944–1946. In: Fedinec Cs. & Vehes M. (szerk.) *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. 233–245.
- Onuch, O.** (2015) EuroMaidan Protests in Ukraine: Social Media Versus Social Networks. *Problems of Post-Communism* 62. 1–19.

- Pavlenko, A.** (2006) Russian as a lingua franca. *Annual Review of Applied Linguistics* 26. 78–99.
- Pavlenko, A.** (2008) Multilingualism in Post-Soviet Countries: Language Revival, Language Removal, and Sociolinguistic Theory. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11/3–4. 275–314.
- Pavlenko, A.** (2011) Language rights versus speakers' rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy* 10. 37–58.
- Pavlenko, A.** (2013) Multilingualism in Post-Soviet successor states. *Language and Linguistics Compass* 7/4. 262–271.
- Raento, P., A. Hämmäläinen, H. Ikonen, & N. Mikkonen** (2004) Striking Stories. A Political Geography of Euro Coinage. *Political Geography* 23/8. 929–995.
- Romsics I.** (2010) *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris.
- Rudnycky, J.** (1967) *Language rights and Linguicide*. Munich: Ukrainian Technological University.
- Sándor K.** (2006) Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer F. (szerk.) *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 959–995.
- Sebba, M.** (2013). The visual construction of language hierarchy: The case of banknotes, coins and stamps. *Journal of Language and Politics* 12/1. 101–125.
- Shevelov, G. Y.** (1987) The Language Question in the Ukraine in the Twentieth Century (1900–1941). *Harvard Ukrainian Studies* XI. 118–224.
- Shohamy, E.** (2006) *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. London: Routledge.
- Shohamy, E.** (2015) LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape* 1/1–2. 152–171.
- Shumlianskyi, S.** (2010) Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language* 201. 135–161.
- Shyshkin, V.** (2013) Мова як складник державотворення. *Мовознавство* 2–3. 221–231.
- Silverstein, M.** (1979) Language structure and linguistic ideology. In: P. Clyne, W. Hanks & C. Hofbauer (eds.) *The elements: A parasession on linguistic units and levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 193–247.
- Spolsky, B.** (2004) *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szalay Z.** (2011) Kisebbségi nyelvi jogok Szlovákiában az 1918–1968 közötti időszakban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3. 81–96.
- Vehes M., Molnár D. I., Molnár J., Osztapec J., Oficinskij R., Tokar M., Fedinec Cs. & Csernicskó I.** (2011) *Хроніка Закарпаття 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. Ужгород–Ungvár: Hoverla.
- Veselkova, M. & Horvath, J.** (2011) National identity and money: Czech and Slovak Lands 1918–2008. *Nationalities Papers* 39/2. 237–255.